

Kv. Vårelden 1

Arkeologisk utredning inför ombyggnation av äldreboendet
Rosengården. Jönköpings socken, Jönköpings kommun och län.

Kv. Vårelden 1

Arkeologisk utredning inför ombyggnation av äldreboendet
Rosengården. Jönköpings socken, Jönköpings kommun och län

Jönköpings läns museums dnr: 2023-100
Länsstyrelsens dnr: 431-8909-2022

Rapport, foto och ritningar: Lotten Haglund
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>.

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd: Fastighetskartan © Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091. Terrängkartan, samt GSD–Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2023

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Omfattning	7
Topografi	8
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	8
Tidigare undersökningar.....	8
Resultat.....	9
Arkiv- och kartanalys skriven av Ådel Vestbö Franzén.....	9
Fältarbete	9
Administrativa uppgifter.....	13
Referenser.....	14
Kartanalys.....	14
Tryckta källor och litteratur	14

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

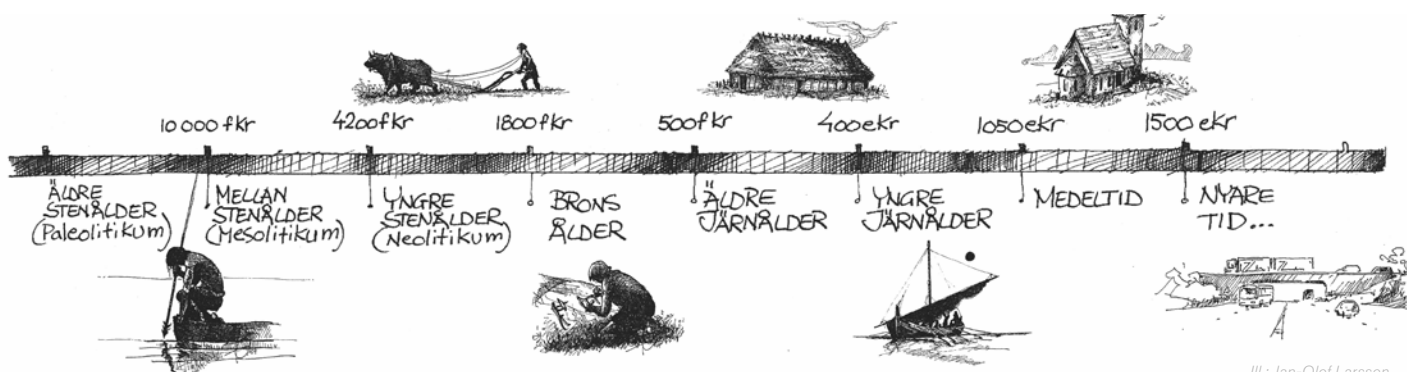
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämningssynpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

I september 2023 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inom kvarteret Vårelden 1 i stadsdelen Rosenslund i Jönköping, Jönköpings kommun och län. Anledningen var Jönköpings kommuns planer på ombyggnation av och kring Rosengårdens äldreboende. I samband med utredningen grävdes sex sökschakt med hjälp av grävmaskin. Inga forn- eller kulturlämningar påträffades i schakten.

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Inledning

I september 2023 genomfördes en arkeologisk utredning inom kvarteret Värelden i stadsdelen Rosenlund i Jönköping, Jönköpings kommun och län. Anledningen var Jönköpings kommuns planer på en ombyggnation, och eventuell tillbyggnad av Rosengårdens äldreboende.

Uppdragsgivare var Tekniska kontorets fastighetsavdelning på Jönköpings kommun. Fält- och rapportansvarig var Lotten Haglund, arkeolog vid Jönköpings läns museum.

Omfattning

Den totala utredningsområdet uppgick till omkring 1,3 hektar. Den södra delen av området domineras av ålderdomshemmet. Detta är utformat som en långsmal byggnad med fasad mot norr vilken är sammankopplad med två bredare, nord-sydliga byggnadskroppar mot söder. Mellan dessa två, samt väster om finns en instängslad yta med gångar, häckar och iordninggjorda ytor med trädgårdsmöbler. Innanför stängslet växer också flera större och mindre lövträd. Öster om byggnaden finns en mindre grönyta och ytterst här en parkeringsyta.

I den norra delen av utredningsområdet finns ett parkliknande område med ytterligare en parkeringsyta väster om detta. Parkområdet gränsar i norr till en asfällé som går längs med Huskvarnavägen. Även mot parkeringen finns en rad med träd. Inom parkområdet finns två trädtomma gräsytor separerade från varandra av en gångväg och område med sittplatser. Dessa ytor avgränsas på bägge sidor av halvcirkelformade kullar bevuxna med träd.

Det fanns önskemål från kommunens sida att vi skulle försöka undvika att skada träden, vilket innebar att vi fick gräva max två meter från trädets krona. En del el- och fiberkablar fanns också i utredningsområdet vilket gjorde att vi inte kunde gräva schakt överallt. I samråd med Länsstyrelsen undantogs det instängslade området kring ålderdomshemmet. Här växte flera större träd och detta, tillsammans med de iordninggjorda gångarna och fikaplatserna gjorde att det inte bedömdes finnas så stor yta att lägga några schakt på.

Målsättning och metod

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämningar berörs av de planerade ombyggnationerna. Resultet skulle kunna användas av Länsstyrelsen som underlag när de fattar beslut i ärendet. Resultatet skulle också kunna användas som underlag i kommunens fortsatta planering.

Inför fältarbetet genomfördes en arkiv- och kartstudie över utredningsområdet. Denna gjordes av Ådel Vestbö Franzén, kulturgeograf vid Jönköpings läns museum.

Metoden som användes i fält var att med hjälp av grävmaskin

Figur 3. Ytan norr om ålderdomshemmet, från V.

gräva sökschakt för att på så vis fånga upp eventuella spår efter äldre tiders aktiviteter i marken.

Topografi

Utredningsområdet ligger precis söder om Huskvarnavägen. Hela ytan är svagt sluttande med den högsta änden längs med vägen. På andra sidan Huskvarnavägen finns Rosenlunds Rosarium och vidare åt nordväst Rosenlunds Herrgård med tillhörande parkområden. Avståndet till Vättern i nordväst är omkring 265 meter och ungefär 530 meter rakt norrut tar Rosenlunds sandbankar vid.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Undersökningsområdet ligger omkring 70 meter sydöst om Rosenlunds herrgård, L1971:6594. Inom dess parkområde finns även en färdväg, 1971:6595, platsen för ett torp, lägenhetsbebyggelse L1971:6596 samt platsen för undersökta stolphål, husgrund 1970:1550.

Omkring 280 meter NÖ om undersökningsområdet har en järnådersboplat, L1971:904 undersökts. En härd, 1971:848 från romersk järnålder har också undersökts precis utanför boplatområdet.

Ytterligare ett boplatområde, L1973:2287, återfinns omkring 550 meter SSÖ om undersökningsområdet. Här daterades bland annat härdar till 425-575 e.Kr.

Gravhögen Lustig kulle, L1973:2900, 650 meter VSV om undersökningsområdet kan också nämnas. Precis invid här har enligt uppgift även en tegelindustri, L1973:2842, funnits under 1600-talet.

Vidare finns ett antal lösfynd registrerade i närområdet. Närmast är fyndet av en lansspets från romersk järnålder, 1972:847, påträffad 300 meter Ö om undersökningsområdet. 400 meter åt NNÖ finns uppgifter om fynd av en flintdolk och en båtyxa, L1973:2727. 550 meter SSV om undersökningsområdet har en skafthålsyxa, L1973:2528 påträffats och 550 meter VSV om området finns fyndplatsen för en trindyxa, L1973:2288.

Tidigare undersökningar

År 2002 undersökte Jönköpings läns museum den tidigare nämnda järnåldersboplaten L1971:904 inom fastigheten Rosenlund 2:1. Bland annat fanns här ett treskeppigt hus, en hägnad med ett stort antal stolphål samt ett stort antal härdar. Tre olika dateringar från huset visade 50-240 e.Kr, 250-430 e.Kr. och 340-600 e.Kr. (2 sigma). Det tolkades som att dateringarna anger ett tidsintervall inom vilket huset uppfördes, brukades och övergavs (Skanser 2003:19).

Rosenlunds herrgård med tillhörande park är utredningsområdets närmsta lämning, L1971:6594. I samband med en arkeologisk förundersökning inom parken påträffades fyra stolphål av förhisto-

risk karaktär. Dessa låg i en rad och kan ha ingått i en huslämning, L1970:1550. Inga dateringar finns från dessa (Pettersson 2013:19).

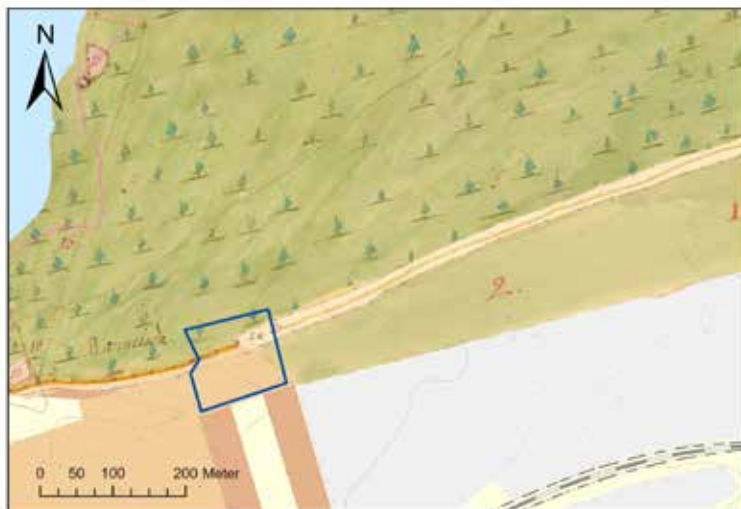
Resultat

Arkiv- och kartanalys

Skrivet av Ädel Vestbö Frazén. Utredningsområdet är beläget på en plats som täcks av få kartor, trots att området är relativt stadsnära. I området fanns framför allt ängar som låg under dels staden, dels Ryhov, såsom Mellanängen och Österängen. Mitt emot utredningsområdet fanns den stora Högagärdeängen. Icke desto mindre finns en karta över Mellanängen från 1734 (figur 4) som egentligen bara visar ett långsmalt ängsområde söder om vägen mellan Jönköping och Huskvarna. Ängen är omgärdad med hägnad och är delad i två delar, 1 och 2. Del 1 som ligger öster om det nu aktuella utredningsområdet anges vara utsett till lertag för kalkugn- och krukmakareämbetet i Jönköping. Område nummer 2 är det mest intressanta i detta sammanhang. En liten flik av äng nummer 2 går in i östra delen av utredningsområdet. I Notarum Explicatio anges om ängsdelen nummer 2: ”beleder även den del i samma äng som tegelbruks Interessenterne här i staden sig uppsökt till lertekt wara tiennl: och bekväm; platzen befinnes wara af medelmåttig mässblandat wall bevuxen östrast med några ahle och widebuskar, är till area 2 tunnland, 25 $\frac{1}{4}$ capland hvarpå pröfwat kunna i medelmåttige åhr bärgas 1 $\frac{1}{2}$ crono palm. Hwilka platzer med påhlar utstakades hvar för sig, som framdeles kommer med gierdesgård at afstänglas från den ofriga kronoängen.”

Vid tiden för kartans upprättande är området fortfarande äng, men hade alltså besiktigats och föreslogs vid tiden som framtida lertag till stadens hantverkarens behov.

I den ekonomiska kartan som upprättades på 1950-talet (figur 5) ligger utredningsområdet som åkermark, dock med ett dike i NV-SÖ riktning som sammanfaller med Mellanängens västra gräns i kartan från 1734.

Figur 4 (tv). Karta över Mellanängen, 1734. Undersökningsområdet markeras i blått. Figur 5 (ovan) Ekonomiska kartan från 1950-talet.

Figur 7. Inmätningarna från fältarbetet, skala 1:1000.

Fältarbete

Fem schakt, med en total längd av 68 meter, grävdes på den öppna ytan i norra delen av undersökningsområdet. Ett schakt som blev 15 meter långt grävdes öster om ålderdomshemmet. De fem första schakten avslöjade att den nuvarande markytan här var påförd. På ca en halv meters djup började ett skräplager med bland annat krossad asfalt och tegel. Detta material var mot botten uppblandat med lera och övergick sedan i ren blålera som blev synlig på mellan 0,9 och en meters djup. Att det fanns lera på platsen talar även kartanalysen och kartan från 1734 som visar att den östligaste delen av undersökningsområdet var aktuellt att användas som ett lertäktsområde.

I schaktet öster om ålderdomshemmet var matjordslagret upp till 0,60 meter tjockt och undergrunden här bestod av gulaktig siltig lera. Inga anläggningar påträffades i några av schakten.

Figur 8. Rester efter krossad asfalt i fyllningen, och längre ner blålera.

Figur 9. Ytterligare en bild på skräp i fyllningen och blåleran i botten i ett av schakten.

Figur 10. Delar av området framför ålderdomshemmet. I ena änden syns en av de trädbevuxna kullarna.

Figur 11. Delar av innergården, från S.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-8909-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2023-05-02
Jönköpings läns museums dnr: 2023-100
Uppdragsgivare: Jönköpings kommun
Rapportansvarig: Lotten Haglund
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Fältansvarig: Lotten Haglund
Fältpersonal: Annie Rosén
Fältarbetstid: 2023-09-19--2023-09-19
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Jönköpings socken
Fastighetsbeteckning: Kv. Värelden 1
Koordinater: 6404734 N, 453365 E
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: 1,3 hektar

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Kartanalys

E141-10:1, avmätning, 1734, Arvid Mårtensson Hagman.
E141-4:1, geometrisk avmätning, 1710, Jonas Petersson Duker
Ekonomiska kartan 7E1b, ca 1950

Tryckta källor och litteratur

Pettersson, Claes. 2013. Åter till Rosenlunds park... Arkeologisk förundersökning av RAÄ Jönköping nr 250 i syfte att kontrollera riktigheten i de tolkningar som baserats på georadarkarteringen. Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum Arkeologisk rapport 2013:29.

Skanser, Lisa. 2003. *Järnåldersgården i Ekparken. Arkeologisk för- och slutundersökning av en boplatz inför husbyggnation inom fastigheten Rosenlund 1:2. Ljungarums socken i Jönköpings kommun Jönköpings län.* Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2003:32.

ANTIKVARISK BEDÖMNING / KOMMENTAR

Antikvarisk bedömning görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen (KML). Lämningstyperna och deras bedömning redovisas i den så kallade *Lämningstypistan* som är upprättad och ajourhållen av Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelsen gör den slutliga bedömningen inom ett uppdrag.

Fornlämning

Fornlämning är en lämning som är skyddad enligt kulturmiljölagen. För att kunna bedömas som fornlämning måste den vara äldre än 1850. Tre kriterier måste också vara uppfyllda; det ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Övrig kulturhistorisk lämning

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Möjlig fornlämning

Möjlig fornlämning anges för lämningar som kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna fastställas. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte kunnat fastställa lämningens utbredning.

Ingen antikvarisk bedömning

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller helt förstörda. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

Ej fastställd

Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser till exempel boplatsslägen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att eventuellt kunna finna spår som inte är synliga ovan mark.

I september 2023 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inom kvarteret Vårelden 1 i stadsdelen Rosenlund i Jönköping, Jönköpings kommun och län. Anledningen var Jönköpings kommuns planer på ombyggnation av och kring Rosengårdens äldreboende. I samband med utredningen grävdes sex sökschakt med hjälp av grävmaskin. Inga forn- eller kulturlämningar påträffades i schakten.

